

Anna MAREK-BIENIASZ

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

Kontakt: ambieniasz@interia.pl

Jak cytować [how to cite]: Marek-Bieniasz, A. (2015). Chaos w świecie wartości a wyzwania dla edukacji. *Podstawy Edukacji. Między porządkiem a chaosem*, 8, 49–59.

Chaos w świecie wartości a wyzwania dla edukacji

Streszczenie

Kryzys aksjologiczny widziany jest najczęściej jako niekorzystna sytuacja, w której znalazły się współczesne globalizujące się społeczeństwa. Przejawia się on w upadku wartości tradycyjnie uznawanych za wysokie i preferencji wartości niskich. Jego przyczyną jest m.in. nadmiar hierarchii wartości i związana z tym sytuacja konfliktu wartości. Najważniejszym symptomem kryzysu jest występowanie swoistego chaosu w świecie wartości, w którym coraz trudniej jest się rozeznaczyć współczesnemu człowiekowi. Edukacja służyć więc winna m.in. wskazaniu tych wartości, które zapewnią godne życie przyszłym pokoleniom ludzkości, i zachowaniu dóbr, które to umożliwią. Pośród nich szczególną rolę odgrywać powinna wartość odpowiedzialności, w tym odpowiedzialności za los przyszłych ludzkich pokoleń.

Słowa kluczowe: wartości, kryzys aksjologiczny, odpowiedzialność.

Wychowanie i wartości w świecie starożytnym – wybrane aspekty

Problem cnót i wartości, wokół których winien koncentrować się proces wychowania i edukacji przyszłych obywateli, pozostawał już w polu zainteresowań starożytnych nauczycieli i etyków. Swoista reorientacja zainteresowań filozoficznych i przeniesienie przedmiotu badań z przyrody (*physis*) na człowieka i jego wnętrze (*psyche*) dokonała się zasadniczo w refleksji sofistów i Sokratesa. Dla Sokratesa człowiek i jego wiedza o tym, co słuszne i prawdziwe, stanowiła najważniejszy przedmiot badań i dociekań filozoficznych. Stał on na stanowisku intelektualizmu etycznego, zgodnie z którym cnota jest tym samym co wiedza. Zdobywając wiedzę, można więc dowiedzieć się, co jest słuszne w ludzkim po-

stępowaniu, a co za tym idzie – które wartości są wartościami godnymi realizacji i prowadzącymi do szczęśliwego życia. Zdobywanie wiedzy służyć miało więc nie tylko celom poznawczym. Ważną konsekwencją tego procesu była właściwa orientacja w świecie wartości i związane z nią etyczne życie. Pośród najbardziej znanych przedstawicieli starożytnych szkół filozoficznych wiele ciekawych spostrzeżeń na temat możliwości wdrażania cnót oraz wartości w systemy edukacyjne i wychowawcze wnieśli m.in. Platon i Arystoteles.

Platon, uczeń Sokratesa, wskaże cztery zasadnicze wartości (cnoty) konieczne do realizacji w życiu indywidualnym i społecznym: mądrość, męstwo, panowanie nad sobą i – wprowadzającą we wszystko harmonię – sprawiedliwość. Cnoty te ściśle wiązały się z platońską teorią duszy, która składała się według niego z trzech części – najwyższej rozumnej, której celem miało być osiągnięcie mądrości, niższej części, popędliwej, której odpowiadała cnota męstwa, i najniższej, pożądliwej – jej celem miało być osiągnięcie umiarkowania (panowanie nad sobą) (Tatarkiewicz, 2001, s. 98). W życiu społecznym wartości takie jak: mądrość, męstwo, umiarkowanie i sprawiedliwość także winny być realizowane. W idealnym państwie Platona trzy istniejące w nim stany powinny dążyć do odpowiadających im cnót: rządzący państwem mędrcy winni osiągnąć mądrość, strażnicy państwa – męstwo, a rzemieślnicy – panowanie nad sobą. Podstawę harmonijnego, sprawiedliwego funkcjonowania społeczeństwa stanowiły wg tego filozofa wychowanie i edukacja. Jednostki najzdolniejsze w społeczeństwie winny kształcić się przez wiele lat, przechodząc kolejne szczeble edukacji (odpowiadające kolejnym etapom przypominania sobie idei). Wiedza dla Platona, podobnie jak dla jego nauczyciela Sokratesa, stanowiła bowiem fundament życia etycznego człowieka. Jej niedostatek był, według Platona, przyczyną degeneracji społeczeństw (różnorodnych zwyrodnień ustrojów greckich *polis*), powodowanej przez zepsucie moralne obywateli. Prawdziwa wiedza jest zaś przede wszystkim wiedzą o wartościach i ideach, w które wgląd ma rozumna część duszy ludzkiej.

Inny uczeń Sokratesa, Antystenes z Aten, także doceniał rolę wartości w życiu człowieka i funkcjonowaniu ludzkich społeczeństw. Antystenes nauczał, że najwyższym dobrem człowieka jest cnota. Jej osiągnięcie wymaga zmobilizowania sił wewnętrznych, zaangażowania, stałego wysiłku i trudu. W przeciwieństwie do Arystypa (kolejny uczeń Sokratesa), filozof ten przyjemność uznawał za zło. Człowiek, który jej szuka, staje się bowiem niewolnikiem swoich zmysłów i traci cnotę panowania nad sobą. Antystenes postulował więc konieczność wyzwolenia się od pożądań i przyjemności, a także pogardę dla istniejących zwyczajów i złudzeń stworzonych przez społeczeństwo (np. pogardę dla bogactw, sławy, zaszczytów) (Marek-Bieniasz, 2006, s. 54). Podobny postulat ograniczenia swoich potrzeb i panowania nad sobą głosił Epikur, według którego eskalacja potrzeb nie pozwala człowiekowi odczuwać radości życia (Epikur, 1991, s. 385).

Podobnie Arystoteles, uważał, że dążenie do cnoty to stały proces, polegający na przewyciężaniu i kontrolowaniu żądz, wymagający stałego wysiłku. Twierdził, że każdy człowiek trwa w naturalnym konflikcie żądz cielesnych i racjonalnej oceny sytuacji, formułowanej przez rozumną część jego duszy. Moralność w jego ujęciu to kierowanie się w postępowaniu nakazami rozumu. Te zaś mogą być wpojone na drodze wychowania albo wypracowane na skutek własnej aktywności intelektualnej. Arystoteles, jako etyk i nauczyciel, dokonał rozróżnienia cnót na cnoty dianoetyczne (intelektualne), które są skutkiem doświadczenia, oraz cnoty etyczne, będące skutkiem przyzwyczajenia (Arystoteles, 1956, s. 42–43). Cnota bowiem to dla niego trwała predyspozycja człowieka, dzięki której może on uzyskać kwalifikację dobrego obywatela. Żadna z cnót nie jest jednak wrodzona (Arystoteles, 1956, s. 43). Z natury jesteśmy zdolni do nabywania cnót (Arystoteles, 1956, s. 43). Osiągamy je zaś poprzez stałą realizację danych wartości (nawyk, przyzwyczajenie).

Pośród cnót etycznych jako najwyższą wskazuje Arystoteles sprawiedliwość (Arystoteles, 1997, s. 50–61). Wysoką cnotą, stanowiącą fundament ludzkiej społeczności, jest dla Arystotelesa także przyjaźń, która może stanowić podstawę relacji, np. pomiędzy uczniem a nauczycielem. W przekonaniu Arystotelesa postawa moralna kształtuje się zatem nie w wyniku samego rozumienia świata i sytuacji człowieka w świecie (w szczególności w społeczeństwie, które współtworzą różnorodne jednostki), ale jako swoisty efekt praktyki życia. Duży wpływ na jej kształtowanie ma proces wychowania i kształcenia się jednostki (Arystoteles, 1956, s. 31), która może być szczęśliwa wyłącznie wówczas, gdy realizować będzie w życiu wysokie wartości. Wychowaniu dorastającej młodzieży poświęca Arystoteles uwagę w wielu swoich dziełach z zakresu filozofii praktycznej, m.in. XLII rozdział *Polityki* i obszerne fragmenty jej ostatnich części, w których rozważa, jak chronić dzieci i młodzież przed zepsuciem moralnym (Arystoteles, 2004, s. 211–226).

Podsumowując, można powiedzieć, że pośród starożytnych panował pewien konsensus nie tyle co do sposobu osiągania cnót i realizacji wysokich wartości etycznych (tu bowiem wskazywano różne drogi), ile co do statusu tychże wartości, które postrzegane były wówczas powszechnie jako niezbędne dla wychowania i wykształcenia dobrego i szczęśliwego człowieka oraz członka ludzkiej społeczności (*polis*).

Kryzys aksjologiczny a chaos w świecie wartości

Współcześnie mamy do czynienia z kryzysem aksjologicznym, sygnalizowanym i diagnozowanym przez wielu etyków (Kowalczyk, 2011, s. 9). Jak słusznie się niekiedy zauważa, kryzys wartości związany jest z kryzysem czło-

wieka i dotyczy innego niż tradycyjny sposobu postrzegania wartości przez członków współczesnych społeczeństw (np. ich sytuowania w uznawanej hierarchii wartości). Wartości uznawane tradycyjnie za wysokie spychane są na niskie pozycje w przyjętej hierarchii wartości, marginalizowane, niedoceniane i niewybierane do realizacji w procesie podejmowania decyzji o tym, co urzeczywistnić w życiu. W zamian za to preferowane są wartości, które niegdyś uznawane były za niskie, a nawet za antywartości. W sytuacji kryzysu aksjologicznego dochodzi więc m.in. do przewartościowania wartości (niekiedy diametralnej zmiany w sposobie ich oceniania przez członków współczesnych społeczeństw). Zdaniem Ryszarda Podgórskiego:

W minionych epokach człowiek funkcjonował głównie w oparciu o to, kim był oraz jakimi cechami, zdolnościami czy umiejętnościami dysponował. Jego sytuacja zależała przede wszystkim od tego, co osiągnął w pracy nad sobą. On i jego najbliższe otoczenie odgrywało zwykle decydującą rolę w wychowaniu, w procesie identyfikacji i socjalizacji, w wyborze filozofii i drogi życia. Dzisiaj w wielkim stopniu wpływają na danego człowieka informacje, które do niego docierają, czy którymi jest wręcz „bombardowany” (telewizja, radio, Internet, prasa). Te informacje modelują jego sposób myślenia, decydowania i działania (Podgórski, Web 1).

Efektom kryzysu aksjologicznego jest chaos w świecie wartości. Potęguje go fakt, iż człowiek, preferując i wybierając wartości niskie (lub antywartości), ma poczucie, że odrzuca wartości wysokie i czyni źle. Jego „ja aksjologiczne”, o istnieniu którego pisał Józef Tischner, odczuwa swoisty dyskomfort, a sumienie daje znać, że postępuje niewłaściwie. Jest to, jak się zdaje, przyczyną wielu zaburzeń osobowościowych współczesnych ludzi. Kiedy bowiem odrzucam wartości wysokie, jako człowiek popadam w kryzys, z którego jedynym wyjściem jest powrót do realizacji wartości wysokich.

Człowiek jednakże, mimo widocznych zmian w sferze aksjologicznej, nadal żyje w świecie wartości, a jego egzystencja jest z wartościami ściśle związana. Świat człowieka to świat wielu różnorodnych wartości. Jak zauważał Józef Tischner, w niektórych przypadkach wartości występują źródłowo (Tischner, 2005, s. 111), np. w pięknym dziele sztuki czy w przyrodzie, w łonie której dokonała się nasza ewolucja biologiczna (powstanie człowieka jako gatunku biologicznego). Wartości niekiedy dopełniają się, a ich realizacja jest swoistą drogą osiągania zamierzonych przez człowieka celów. W innych sytuacjach wartości pozostają w konflikcie (Ingarden, 2009, s. 76). Być może nasilenie się konfliktu wartości, ich zderzania się w chwilach wyboru i związanego z tym ich swoistego konkurowania ze sobą w różnych sytuacjach aksjologicznych (i życiowych człowieka), a w konsekwencji wypieranie jednych wartości przez inne z uznawanych hierarchii wartości, jest jednym z najistotniejszych symptomów współczesnego chaosu w świecie w wartości.

Według Władysława Zuziaka, źródłem współczesnego kryzysu aksjologicznego jest bowiem funkcjonowanie „nadmiaru” hierarchii wartości (Zuziak,

2012, s. 295–310). Przejawia się on m.in. upadkiem wartości tradycyjnych (wysokich), takich jak wartość: prawdy, solidarności, współczucia, uczciwości, szacunku do życia i do innych istot, sprawiedliwości i innych. Nie pozostaje to bez wpływu na procesy wychowania i kształcenia. Przeciwnie, właśnie w ich trakcie ów swoisty chaos w świecie wartości w szczególny sposób się uwidacznia i staje wyzwaniem dla pracy nauczyciela i pedagoga. Powinniśmy bowiem, w związku z narastającymi globalnymi problemami (np. problemem biedy i ubóstwa w wielu regionach świata, narastającego terroryzmu, pogłębiającego się kryzysu ekologicznego), wychować i wyedukować takich członków społeczeństwa światowego, którzy będą w stanie problemom tym (również w skali globalnej) zaradzić. Musi to być m.in. społeczeństwo wiedzy i pogłębionej świadomości, w tym świadomości aksjologicznej, nie zaś społeczeństwo dążące do maksymalnego wyeksploatowania i opanowania świata oraz nastawione na osiągnięcie maksymalnego zysku z każdej podejmowanej działalności. Z drugiej strony to właśnie na skutek niedostatków w procesach wychowania i edukacji, np. braku autorytetów promujących wysokie wartości etyczne, ważne dla rozwoju indywidualnego i cywilizacyjnego współczesnej ludzkości, dochodzi do sytuacji, w których wysokie wartości zastępowane są wartościami niskimi (np. związanymi z szybkością i łatwą konsumpcją dóbr, zaspokajaniem chwilowych przyjemności czy nadmiernych potrzeb sprzyjających powstawaniu nierówności i niesprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej czy degradacji świata przyrody).

Zdiagnozowanie sytuacji chaosu w świecie wartości wymaga pogłębionej refleksji, która ukazać winna m.in. obszary zmian zachodzących w ludzkim myśleniu, o otaczającym świecie i o sytuacji człowieka w społeczeństwie. Z jednej strony są to zmiany niekorzystne. Z drugiej jednak zarysowują się pewne szanse ukazujące możliwość wyjścia z zaistniałej sytuacji. W widoczny sposób rozwija się np. idea indywidualnej i zbiorowej odpowiedzialności za świat, w którym żyjemy i za pomyślność przyszłych pokoleń ludzkości, poszerza się obszar etycznej refleksji dotyczącej współczesnych problemów ludzkości, a także dochodzi do powstawania nowych obszarów tej refleksji, jak np. etyka globalna i in.

Edukacja a odpowiedzialność za przyszłość

Odpowiedzialność jest jedną z najwyższych wartości wskazywanych w różnych obszarach ludzkiej działalności. Mówi się o niej aktualnie w różnych kontekstach. Pogłębioną refleksję dotyczącą odpowiedzialności za przyszłość przeprowadził m.in. Dieter Birnbacher. Wypracował on katalog norm praktycznych służących zapewnieniu odpowiedniej jakości życia przyszłym pokoleniom ludzkości. Pośród nich znajduje się norma właściwego (adekwatnego do globalnej sytuacji) wychowania następnych pokoleń, a także norma czujności i niestwa-

rzania zagrożenia dla przyszłej egzystencji godnej człowieka (Birnbacher, 1999, s. 192–193 i 213). Birnbacher zauważa bowiem, że jesteśmy odpowiedzialni za to, co teraz, i za to, co później. Nasze aktualne wybory mają znaczący wpływ na kształtowanie się dalszej w sensie czasowym sytuacji, w której będą egzystować przyszłe ludzkie pokolenia (Birnbacher, 2009, s. 91–106). Odpowiedzialność związana jest bowiem z czasową strukturą świata i tym, że ludzkie działania są zawsze podejmowane właśnie w jej ramach. Czasowa struktura świata jest więc słusznie wskazywana przez Romana Ingardena jako jeden z ontycznych warunków odpowiedzialności:

To, co przyszłe jest bytowo ufundowane w czymś obecnie teraźniejszym i w swoim uposażeniu określone przez uposażenie czegoś teraz istniejącego (Ingarden, 2009, s. 178).

Konkludować więc można m.in., że od obecnie prowadzonej edukacji aksjologicznej zależeć będzie „jakość” uznawanych w przyszłości hierarchii wartości.

Odpowiedzialność jest możliwa wyłącznie w czasowej strukturze świata. W niej bowiem z tego, co teraz, wyłania się to, co „potem” – jako aksjologicznie nieneutralny stan. Podmiot podejmujący działanie może być pociągany do odpowiedzialności, gdy na skutek działania lub jego zaniechania została unicestwiona jakaś wartość lub gdy już na skutek działania (lub zaniechania) jakaś wartość została urzeczywistniona (wcielona w życie). Przyszłe skutki obecnie podejmowanych działań (lub skutki zaniechania działania) są zatem przedmiotem ludzkiej odpowiedzialności, dlatego też ma ona w takim znaczeniu zawsze charakter prospektywny. Podobnie proces edukacji – on także nastawiony jest na to, co w przyszłości, gdyż efekty edukacji ujawniają się wyłącznie w tym, co „potem”, w stosunku do niej samej. Dzisiaj podejmowane działania edukacyjne służą więc przyszłym pokoleniom. To, jakie wpoimy im wartości i jak przygotujemy je do ich realizacji, a także jakie zapewnimy przyszłym pokoleniom warunki realizacji wartości, zależy od aktualnie prowadzonych działań edukacyjnych, w tym od edukacji dotyczącej wartości. Poczucie wspólnoty z przyszłymi pokoleniami i odpowiedzialności za nie winno zatem owocować tym, iż coraz bardziej odpowiedzialnie będziemy naprawiać skutki chaosu panującego w sferze aksjologicznej. Naprawianie niepożądanych skutków jest bowiem „coraz bardziej tym, co jedynie odpowiedzialne” (Spaemann, 2012, s. 160).

Edukacja do wartości w globalizującym się świecie

Trzeba pamiętać o tym, że edukacja w swych licznych, coraz bardziej unowocześnianych formach, prowadzona jest zawsze interiorystycznie – w świecie. Jest to świat dynamicznie zmieniający się – także w obszarze uznawanych i preferowanych wartości. Na wciąż czynnej giełdzie wartości (Gołaszewska, 1994, s. 67) jedne tracą na znaczeniu, inne zyskują, by np. po czasie znów je utracić. Niektóre spośród wartości zdają się zyskiwać na znaczeniu wraz ze zmianami

obserwowanymi w świecie. Przykładem tego może być wspomniana wyżej wartość odpowiedzialności. Coraz lepiej w sensie społecznym zdajemy sobie bowiem sprawę, że nie możemy jej z siebie zrzucić, że jesteśmy odpowiedzialni nie tylko za swój los i los naszych bliskich, ale także za los ludzi w innym regionie świata oraz za przyszłe pokolenia i – szeroko rozumianą – ich pomyślność. W takim też znaczeniu nie można separować procesu edukacji od procesów dokonujących się w obrębie ludzkich społeczeństw. Globalizacja jest tu szczególnym wyzwaniem, w ramach którego uznawane i realizowane wartości odgrywają ważną rolę. W zależności bowiem od tego, jakie wartości uzyskają najważniejszą rangę, tak wyglądać będzie świat, w którym będziemy żyć i przygotowywać do życia kolejne pokolenia.

Aktualnie obserwować można wiele niekorzystnych aksjologicznie procesów związanych z globalizacją. W szczególności dotyczy to pogłębiania się dysproporcji (tzw. przepaści) między społeczeństwami ubogimi i bogatymi. W ramach tych procesów wyraźnie ujawnia się np. brak sprawiedliwości i solidarności wewnątrzpokoleniowej. Edukacja winna więc służyć m.in. uwrażliwieniu na wartość sprawiedliwości, która już w refleksji Arystotelesa była swego rodzaju równością (Arystoteles, 1956, s. 172). Sprawiedliwość polega m.in. na wyrównywaniu szans i zapewnianiu równego dostępu do wspólnych dóbr. Jej warunkiem jest m.in. bezstronność (Rawls, 1994, s. 29). Konieczna jest więc taka edukacja, która pomoże ukształtować człowieka zdolnego do kontroli nad swoimi nadmiernymi potrzebami, pragnieniami, zachłannością i chciwością. Zachłanność i chciwość są bowiem zagrożeniem w życiu jednostek i społeczeństw, prowadzą często do jego głębokiej destrukcji (por. Włoka, 2013, 124–125).

Innym „aksjologicznym” celem edukacji w globalizującym się świecie winno być uwrażliwienie na wartość solidarności wewnątrzpokoleniowej (Tyburski, 2012, s. 22). W procesie edukacji należy akcentować również solidarność międzypokoleniową, a także szerszej jeszcze pojętą – ze światem i jego elementami (głównie z ożywionymi pozaludzkimi bytami przyrodniczymi). Budować w tym celu należy nawyk myślenia wspólnotowego, którego potrzebę dostrzega wielu współczesnych etyków (Tyburski, 2012, s. 26). Los przyszłych pokoleń ludzkości zależy bowiem od tego, co uczynimy dzisiaj, jakie będą nasze preferencje co do wartości, które wdrażamy w nasze procesy decyzyjne dotyczące ingerencji w środowisko kulturowe i przyrodnicze. Człowiek bowiem w swej biologicznej (ale i duchowej) konstytucji ściśle jest uzależniony od przyrody, a jej dobry stan przyczynia się w znakomitym stopniu do jego pomyślności. W ramach edukacji musimy więc uwzględnić różne czynniki i wartości, w tym także przysposabiać do realizacji wartości ekologicznych, poprzez budowanie świadomości ekologicznej i kształtowanie proprzyrodniczych postaw i zachowań. Szansą dla przyszłych pokoleń ludzkości jest zatem np. rozwój etyki środowiskowej, a w jej ramach m.in. etyki zwierząt, etyki wspólnot, etyki czci dla życia, przyjmującej

w refleksji Henryka Skolimowskiego postać etyki rewerencji dla życia (Skolimowski, 1991, s. 80), z pomocą których być może uda się zachować dla przyszłych pokoleń ludzkości godziwe warunki życia.

Nawiązując do wskazywanej wyżej sytuacji prowadzenia interiorystycznej edukacji (edukacji w świecie, który jest wielorako zagrożony i dotknięty kryzysem aksjologicznym), trzeba zauważyć, iż to właśnie ona odgrywa niezbywalną pozytywną rolę w określeniu tego, w oparciu o jakie wartości kształtować dalszą przyszłość ludzkości i kreowanego przez nią świata. Dzięki niej przywrócić można należyłą rangę wartościom tradycyjnie wysokim, uświadomić potrzebę głębokiego namysłu nad tym, jakie wartości wybieramy do realizacji i jak kształtujemy poprzez to świat i rzeczywistość społeczną, w której żyjemy. Dzięki edukacji uświadomić można m.in. to, jaką rangę zyskiwać powinny w procesie ewaluacji poszczególne grupy wartości i in. Zagadnienie to wiąże się z koniecznością dokonywania wyboru wartości, który związany jest ściśle z procesem kreacji rzeczywistości społecznej i kulturowej.

Chaos panujący współcześnie w świecie wartości uwidacznia się m.in. w sytuacji wyboru wartości. Te wybierane do realizacji to zwykle wartości preferowane. Procesy preferencji są kształtowane przez różne czynniki, jak np. media, reklamę. Szczególne znaczenie ma edukacja do wartości, realizowana m.in. w trakcie szeroko pojętej edukacji. Realizacja wartości wymaga uzasadnienia i związanego z tym poczucia, że przyczyni się ona do pomnożenia lub ochrony wspólnego dobra. Często jednakże na skutek niedostatecznej edukacji do wartości dochodzi do zjawiska ślepej realizacji wartości, którymi są zazwyczaj te związane z przyjemnością, zyskiem itp. Wartości hedonistyczne i materialne zyskują dziś istotne znaczenie w uznawanych hierarchiach wartości m.in. ze względu na brak właściwego rozeznania etycznego (wychowania aksjologicznego).

Człowiek często staje także w sytuacji konfliktu wartości. Dokonanie właściwego wyboru staje się wówczas szczególnie trudne i wymaga wsparcia w procesie edukacji. Przykładowo należy w niej np. uzmysławiać wartość życia ludzkiego i pozaludzkiego, gdyż w wielu przypadkach przegrywa ono z wartościami hedonistycznymi i jest traktowane instrumentalnie. Co ciekawe, to właśnie w procesie przezwyciężania opozycji człowiek uzyskuje autoidentyfikację (Serafin, 2013, s. 319–331) – tożsamość, która z natury jest zmienna (Gołaszewska, 1987, s. 281–282) i którą właśnie dlatego nieustannie należy kształtować, m.in. na drodze edukacji.

Podsumowanie

Tylko edukacja, która pomoże człowiekowi właściwie rozpoznawać wartości i je konsekwentnie realizować, daje nadzieję na dalszy pomyślny rozwój cywilizacyjny ludzkości i taką przyszłość, w której następne pokolenia ludzkości

będą godnie egzystować. Edukacja współczesnych pokoleń winna więc ukazywać wysokie wartości i wspomagać ich wybór w różnorodnych sytuacjach aksjologicznych, w szczególności zaś w sytuacjach konfliktu wartości, często przeżywanego przez członków globalizujących się społeczeństw. Wartości wyraźnie uświadomione i respektowane zawsze bowiem do czegoś zachęcają, mobilizują, zobowiązują nie tylko jednostki, lecz także organizacje, społeczeństwa, państwa (Tyburski, 2012, s. 18). Aktualnie nie powinniśmy więc rezygnować z edukacji do wartości, lecz przeciwnie, wzmocnić wysiłki, by ją właściwie realizować – z wykorzystaniem wszystkich możliwych sposobów, technik i środków, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, dzięki którym niejednokrotnie łatwiej jest ukazać kierunki właściwego rozwoju jednostek i społeczeństw oraz wspomóc procesy do niego prowadzące.

Bibliografia

- Arystoteles (1956). *Etyka nikomachejska*. Warszawa: PWN.
- Arystoteles (1997). *Etyka wielka. Etyka eudemejska*. Warszawa: PWN.
- Arystoteles (2004). *Polityka*. Warszawa: PWN.
- Birnbacher, D. (2009). Odpowiedzialność za przyszłe pokolenia – zakres i granice. *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 7, s. 91–106.
- Ciążela, H., Tyburski, W. (2012). *Odpowiedzialność globalna i edukacja ekologiczna. Wymiary teoretyki i praktyki*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Ciążela, H., Dziarnowska, W., Tyburski, W. (2010). *Wobec zagrożenia globalnym kryzysem ekologicznym. Technologiczna korekta czy aksjologiczna przebudowa?* Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Demiński, M. (2013). *Pedagogiczne tworzenie istoty ludzkiej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Epikur (1991). *List etyczny do Menoikeusa*. Warszawa: PWN.
- Ferry, L., Vincent, J.D. (2003). *Co to jest człowiek?* Warszawa: PIW.
- Frączek, Z. (2002). *Edukacja aksjologiczna wobec potrzeb współczesności*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Gajda, J. (2000). *Edukacja zorientowana na XXI wiek*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Gołaszewska, M. (1987). *W poszukiwaniu porządku świata*. Warszawa: PWN.
- Gołaszewska, M. (1990). *Istota i istnienie wartości. Studium o wartościach estetycznych na tle sytuacji aksjologicznej*. Warszawa: PWN.
- Gołaszewska, M. (1994). *Fascynacja złem. Eseje z teorii wartości*. Warszawa: PWN.
- Ingarden, R. (2009). *Książeczka o człowieku*. Kraków: Znak.

- Jedynak, A. (2008). *Odpowiedzialność w globalnej wiosce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Jonas, H. (1996). *Zasada odpowiedzialności. Etyka dla cywilizacji technologicznej*. Kraków: Wydawnictwo Platan.
- Kojot, J., Przybysz, P.J. (2002). *Edukacja wobec wartości*. Gdynia: Wydawnictwo AM.
- Kowalczyk, S. (2011). *Współczesny kryzys ideowo-aksjologiczny*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Marek-Bieniasz, A. (2006). *Europejska filozofia starożytna. Wybrane szkoły i przedstawiciele*. Częstochowa: Wydawnictwo AJD.
- Ostrowska, U. (2000). *Aspekty aksjologiczne w edukacji*. Olsztyn: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Edukacji Zdrowotnej.
- Rawls, J. (1994). *Teoria sprawiedliwości*. Warszawa: PWN.
- Serafin, K. (2013). Aksjologiczny wymiar tożsamości podmiotu osobowego w ujęciu Marii Gołaszewskiej. *Świdnickie Studia Teologiczne*, 10, s. 319–331.
- Singer, P. (1997). *O życiu i śmierci. Upadek etyki tradycyjnej*. Warszawa: PIW.
- Skolimowski, H. (1991). *Medytacje o prawdziwych wartościach człowieka, który poszukuje sensu życia*. Wrocław: Wrocławska Oficyna Wydawnicza.
- Spaemann, R. (2012). *Kroki poza siebie. Przemówienia i eseje*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza.
- Stelcer, B. i in. (2013). *Zdrowy człowiek i społeczeństwo w wizjach Alberta Schweitzera i Ericha Fromma*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Medycznego im. K. Marcinkowskiego.
- Tatarkiewicz, W. (2001). *Historia filozofii*. Warszawa: PWN.
- Tischner, J. (2005). *Świat ludzkiej nadziei*. Kraków: Znak.
- Włoka, A. (2013). *Oblicza chciwości – wpływ chciwości na jakość życia i sposoby walki z chciwością*. Kraków: Znak.
- Zuziak, W. (2006). *Społeczne perspektywy etyki*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT.
- Zuziak, W. (2012). Czy aksjologia może przewyciężyć ponowoczesny kryzys wartości? *Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria*, 2, s. 295–310.
- Żebrowski, J. (1996). *Edukacja w społeczeństwie obywatelskim i system wartości*. Gdańsk: Wydawnictwo UG.

Strony internetowe:

- Podgórski, R., *Kryzys tożsamości współczesnego człowieka w społeczeństwie ponowoczesnym*. http://www.opoka.org.pl/biblioteka/F/FA/rp_antropolog2.html#.

Chaos in the world and the challenges for education

Summary

Axiological crisis is mostly seen as a disadvantage, which included the contemporary globalizing society. It manifests itself falling values traditionally considered to be high and low preference values. Its cause is, inter alia, excess hierarchy of values and the associated values conflict situation. The most important symptom of the crisis is the occurrence of specific values in a world of chaos, in which it is increasingly difficult to discern the modern man. Education should be used so among indication of the values that provide a decent life for future generations of mankind and maintaining goods that make this possible. Among them a special role to play should the value of responsibility, including responsibility towards future human generations.

Keywords: value, axiological crisis, responsibility.